

Martin Ugalde: Euskal kulturaren exilioaren testigu

Pako Aristi

La Voz de España, 1984-03-25.

Martin Ugalde Eusko Jaurlaritzako Euskara sailako arduraduna da, duela hilabete batzu hartu duen kargua. 25 inguru liburu argitaratu ditu, literaturazkoak, historiakoak, erreportaien bildumak, elkarrizketak eta a.b. luze bat. Kazetaria, Caracasera exiliatu zen familiarekin eta 25 urte bota ditu han. Ia bertako egin zitzaigun, baina inoiz ez zuen Euskal Herrira etortzeko gogorik galdu eta 69an lortu zuen etortzea. Aldizkari asko zuzendu ditu, Caracaseko Euskal Etxeko lehendakaria izana da, bizitza intenso, aberats eta euskararen aldeko borrokaz beterikoa darama bizkarrean, euskararekiko maitasuna erdararekiko bihurtzen jakin izan duena. Hegoameriketako ipuigintzak liluratu egin zuen eta lilura horrek idaztera bultzatu zuen eta Venezuelako *El Nacional* ipuin saririk garrantzitsuena irabaztera. Irakurtzeko gizona da Martin eta *Euskal Historiaren Sintesia* edo *Hablando con los vascos* euskal kulturgintzan klabeak dira.

– Noiz joan zinen Venezuelara eta zergatik?

– 47an joan nintzen. Aita gerra mundiala hasi aurretikan hara joana zen. Anai mutikotan Errusian egon zen. Ni Frantzia eta Afrikan zehar ibili nintzen eta hemen bildu nintzen amarekin eta horrela Venezuelara joan ginen.

– Zer topatu zenuen Caracasen?

– Bi gauza. Bata askatasuna. Hemen ez nuen idazteko biderik. *Diario Vascon* Andoingo berriak ematen nituen, eta beti istilutan ibiltzen nintzen "Etxebarrieta" "tx"-ekin idazteagatik. Igandero koartelera joan behar izaten nuen, fitxatuta bait nengoen. Venezuelen berebiziko askatasuna aurkitu nuen. Bestetikan Eusko Etxean oso giro euskalzalea aurkitu nuen, gazte giroa bikaina zen. *Euzko Gaztedi* sortu genuen, hilero batzartuz, Eusko Etxeko sekretaritzan jarri nintzen eta euskal lanetan murgildu.

– Beraz, lan politikoa eta literarioa ere egiten zenuen?

– Bai. *Euzkadi* aldizkari zuzendaria izan nintzen eta politikaz eta Euskal Herriaz idazten nuen, euskaraz noski. "Herritar" izenpetzen nituen garai hartan lanak. Garai hartan, gaztea eta kazetaria ez zen ia inor. Jende gehiena langilea zen, gerra ostean joandakoa, horregatik neuk hartu nuen bi aldizkari hoiaren ardura. *Euzko Gaztedi* 300 bat ale argitaratzen genituen. *Euzkadi*, mundu guztira zabaltzen zen, euskal taldeak zeuden tokitara, eta hori 1.000 ale inguru ateratzen zen. Ekonomikoki, oso pobreak ginen. Eusko Etxeak bazuen diru apur bat, suskripzioak ere baziren. Ordurako zenbait euskaldun ere aberasten hasia zen eta hoiak noizonoiz laguntzen ziguten.

– Gazteleraz idazten hasi eta fama haundia hartu omen zenuen...

– Hori geroago etorri zen. Han ipuia oso ondo idazten da eta lehiaketa asko izaten da, eta ni horrek liluratu egin ninduen. Egunkarietan argitaratu nituen ipuin batzu, bigarren eta hirugarren gelditu nintzen sariketa batzuetan eta azkenik *El Nacional*

izeneko saria irabazi nuen, hango saririk haundiena. Erreportai batekin ere beste sari nazional bat irabazi nuen. Horrek hango egunkarietan idazteko ateak zabaldu zizkidan. Ipuin liburuak idatzi nituen, hiru edo lau, erreportaien bilduma bat ere egin nuen. Nahiz eta kanpoko izan hangoa egin nintzen. 25 urte pasa nituen. Gai aldetik bi ipuin mota idatzi nituen: batetik asko arduratu nintzen emigrantez, neu ere hori bait nintzen.

Bestalde Venezuelako ipuiak idatzi nituen. *Las manos grandes de la niebla* liburua idatzi nuen eta horrekin Madrilen *Sésamo* saria irabazi nuen. Venezuelako aldizkari bat ere zuzendu nuen. gero Compañía Petrolera batek deitu ninduen eta hor beste bi aldizkari zuzendu nituen. 17.000 langile enpresa zen eta aldizkariak barrurako egiten ziren. Kultur aldizkari onena zen hoietako bat eta jende asko ezagutu nuen horren bidez, pintoreak, idazleak, oso urte aberatsak izan ziren haiek. Ondo nengoen baina beti honera etortzearekin pentsatzen.

– Venezuelako urte hoietan bertako zenbait hitz eta espresio bide zeureganatuko zenituen ezda?

– Bai, eta askok botakoa nintzela uste zuten. Askok harrizten ziren nik hizkuntza hain ondo ikasteaz eta esaten nienean euskalduna nintzela eta hizkuntza maite nuela, eta euskara bezela beste hizkuntzak ere maite nituela, eta venezuelarrek bere hizkuntza sentitzen zuten bezala sentitzen nuela, eta erraz ulertzen zuten.

– Garai hartan beraz euskara baztertu egin zenuen?

– Ez osoki. Bi antzerki idatzi nituen euskaraz, bata *Ama gaxoa* izenekoa. Oso irakurria izan zen han. Gero hona etorri nintzenean. Zestoan errepresentatua izan zela enteratu nintzen, neuk ezer jakin gabe. 70-ean izan zen. *Hiltzaileak* deituriko ipui sorta bat ere idatzi nuen, erresistentzia, borrokako gaiarekin. haurrentzat ere ipui mordoska bat egin nuen.

– Nola begiratzen zen Caracasen euskaldun jendea?

– Egia esan oso ondo. Euskaldun jendea idealista izan zen, garbia, hara joan ziren gizonak ez ziren abenturara joan, baizik beste tokirik ez zutelako eta bizi egin behar zutelako. Jende langilea zen, zentzuduna. Berehala hasi ziren lanean eta berehala egin zituzten bere bideak. Aurrena komunistak balira bezala hartu zituzten, batez ere hango eleizak. Gure aita, behin meza entzuten zegoela, sermoian apaiza gogor aritu zen euskaldunon kontra eta gure aitak buelta eman eta alde egin zuen eta urte askotan ez zen gehiago mezatara joan. Baina bertako jendea konturatu zen jende ona ginela. Gainera eleizako koro bat osatu genuen eta Eusko Etxeko koroa ere batetik bestera ibiltzen zen. Oraindik ere euskaldunak begirune haundiarekin begiratzen gaituzte. Hara joandako euskaldun haien semeak gaur egun batzu Gobernuan daude, beste batzu sendagile egin ziren. Jende irekia aurkitu genuen. Franco hil zenean jendea berriro hona etortzen hasi zen eta orain jende berria falta da. Eusko Etxeko koroa ere joana dago gaur egun. Euskaldunen bizitza Venezuelan nahiko ona izan zen, asko zor diogu Venezuelari. Han aurkitu genuen geure etxea, bizitzeko modua eta askatasuna.

– Zenbaterainoko gogoia sentitzen zenuten hona etortzeko?

– Hara joaten den guztiak pentsatzen du itzultzea. Baina kostatu egiten da. Semeek han ikasten dute, unibertsitatera joaten dira, han integratzen zara. Semeak hangoak bihurtzen dira. Horregatik nik badut itzaropena kanpotik etorritako jendea hemen

noizbait euskaldun sentituko dela, ikusi bait dut nola Venezuelan euskaldunak han gelditzen joan diren, orduan hori bera gerta liteke hemen.

– Zer garrantzi du euskal kulturarentzako kanpoan, exilioan egin den lanak?

– Oso haundia. Argentinan *Ekin*-k egin dituen liburuak ikusi besterik ez dago. Hemen frankismoa zegoenean, liburuak debekatua zeudenean, kanpoan euskal liburuak argitaratzen ziren. Euskararen foko kultural haundiena exilioko liburugintza izan da.

– Noiz etorri zinen hona?

– 69an. Ez zidaten uzten sartzten. Eusko Etxeko lehendakaria izan nintzen, alderdiko lehendakaria ere bai, eta tokatu zitzaidan ere telebistan frankismoaren aurkako gauzak kontatu beharra, idatzi ere frankismoaren aurka egiten nuen. Nere postura oso agerian zegoen eta ez zidaten etortzen uzten. Egin nuena izan zen andrea eta umeak Irunera bidali, neu Hendaian bizitzeko asmoz. Handikan bi urtera sarrera eman zidaten eta horrela etorri nintzen.

– Zer panorama aurkitu zenuen hemen?

– Oso panorama pobrea. Zerbait egin behar nuela pentsatu nuen eta lenbiziko liburua *Hablando con los vascos* egin nuen. Kultur jendearekin izaniko elkarrizketa batzu ziren eta horregatik pasatu zuen zentsura. Neuk idatzi izan banu ez zuen pasatuko Jose Migel Barandiaran, Mitxelena, Oteiza, hoiak agertzen ziren beste batzuren artean eta ezin ziteken hori debekatu. Barandiaranen bidez erakutsi nuen gure herria nundik zetorren. Mitxelenaren bidez gure hizkuntzarekiko hainbat gauza agertu nituen. Aita Arrupe ere entrebistatu nuen Erroman eta horrek responsabilitate handia zuen eta hori izan zen biguina, baina euskaldunen alde jesuitak egindako lanak azaldu zituen, jesuiten artean sortu diren euskalzale haundiak aipatuz. Orixen adibidez. Gero Euskal historiaren sintesi bat ere egin nuen, Madrilen publikatua, zeren kanpoan errazago bait zen zentsura pasatzea Euskal herrian baino. Hemengo egoera pobrea aberasteko egin nituen lanok.

– Zein aldetik esan daiteke zela pobre hemengo egoera?

– Hizkuntza aldetik, histori aldetik, ikastolak ere orduan hasi berriak ziren eta lana franko zegoen. Momento zailak ziren, Burgoskoa orduan izan zen. Hilketak ere orduan hasi ziren. Garai hartan Eusko Jaurlaritzarekin nenbilen lanean. Ifarraldean, *Alberdi* aldizkaria zuzentzen, bestaldean egiten genuen gero hona pasatzeko. Egun batean harrapatu ninduten eta bestaldera bidali. Franco hil arte egon behar izan nuen, hiru urte *Las brujas de Sorgin* argitaratu nuen han, nobela bat. ETAko jendearen gora beheraz hitzegiten nuen.

– Hona etorri ezker ere, zure lanik gehiena gazteleraz egin duzu?

– Bai, difusio gehiago bat zuen. Halare ez dut euskara ahaztu. *Argian* idatzi izan dut denbora askoan. Euskaltzaindiako liburu batzu ere egin ditut. *Libro blanco del euskara*, adibidez.

– Euskaraz idatzi duzun nobela bakarra *Itsasoa ur-bazter luzea da*, dela uste dut...

– Ez, hori erderaz idatzi nuen *Tres relatos vascos* izenburuarekin. Nobela labur bat eta bi ipuin dira. Amundarainek itzuli egin zuen eta Lizundiak, orain *Ereinen* dagoenak, argitara eman, zuk aipaturiko izenburuarekin.

– Beraz, euskarazko zure literaturgintza nahiko urria da...

– Bai, kontuan eduki nik 60 urte ditudala, eta hoietatik 32 edo kanpoan pasatu ditudala, eta horrek marka bat uzten du. Ni kazetaria nintzen, eta erderaz hitzegiten zen toki batean idazten nuen, eta hortik bizi nintzenez erderaz idatzi behar.

– Franco hil ondoren urte gogorak izan ziren. Nola eboluzionatu du euskal kulturgintzak gaurdaino?

– Kultura zen, bai idatziz, bai hitzeginez. Francoren aurkako gure armarik haundiena, gure personalidadea ondoen erakusten zuena.

Hizkuntza aldetik gerrilleroak ginen. Ikastola ere hori zen, frente antifrankista bat. Gero gauzak ireki egin dira, jendeak bere euskalzaletasuna beste ere batzuen bidez erakusteko bidea izan du. Gure herria ez da haundia, eta gai diren pertsonak ere ez dira asko. Kulturgintzan asko balio zuten gizonak politika eta beste eginkizun batzuetan sartu dira, kulturatik beste lanetara pasa dira, eta pasa behar zien gainera.

Neuk konkretuki bete nahiago izan dut idaztea, herriaren alde idatziz politikaz baino gehiago egin dezakedala uste bait dut. Gizon askea naiz, askatasuna nahi dut naizena izateko eta idatzi behar dudana idazteko. Idazleak askatasuna galtzen badu, idazle hori galdu da.

47a ezkerro alderdian nago, Jaurlaritzan egon naiz denbora askoan klandestinidadetan, baina beti izan dut askatasunaren behar haundia. Hori gabe ezin da idatzi.

– Gaur egun politikan gehiago jarduten duzu idazten baino?

– Eusko Jaurlaritzako postu honetarako deitu zidaten, eta euskara zelako eta herriari zerbitzu egiteko etorri naiz. Euskera arazoaren zuzendaritza daukat hemen, maila guztitan, euskararen promozioa da nere eginkizuna. Euskerazko liburuak, aldizkariak, filmeak, hoiei laguntzen diegu. Asmo berriak ere baditugu eta etorriko dira piskana. Euskararen eragin haundi bat eman behar zaio herri honi. Hitzegiten dakigunotik lautik batek bakarrik hitzegiten dugu, hori da tristeena.

Toki askotan euskara soilik hitzegiten da baina beste toki asko erderak hartuak dauzka, plaza hoietara sartu behar dugu euskara. Telebista eta irratia bidez asko ari gara sartzen. Filmeekin berriz zienek ez dute euskaraz eman nahi uste dute ez dela rentablea. Baina nik uste dut dirua galtzearen beldurra baino ez dutela interesik euskara zineetan sartzeko. Zinea ez da oraindik gurea.

– Zer presupostu dauka euskara sailak?

– Euskarazko liburuentzat 20 milloi dauzkagu, prentsarako beste hainbeste, idazleentzako laguntzak 8 milloita dira, eta beste sail batzuek kontaturik ia 100 milloita presupostua ateratzen da. Ikastola, HABE, irratia eta telebistari diru asko ematen zaio. Liburuak adibidez, ihaz ehuneko 25 subentzionatu ziren.

– Literato beterano bat zaren partetik, zermoduz ikusten duzu gaur egungo euskal idazle gaztea?

– Nik uste nuen gaztea beste politika bideetatik joango zela baina ez da horrela izan. Aldizkari gehienak gazteen eskuetan daude, lanerako espiritua badutela ikusten da.

Gaia nola erabiltzen dituzten, zer egiten duten ikusita jendea askotan alarmitzen da, baina gaztearen bideak horrela behar du, bestela ez litzateke gazte izango, gazteak zalaparta behar du. Behin zahartzen denean bat baretzen da. Gazte hoiek lanerako espiritu horrekin ikusteak euskararen etorkizunari begira itxaropen handia ematen du.